

Ранко Младеноски

НЕВЕРСТВО КОН МОДЕЛОТ

*(Спино Иванов, Приказни од село Црско,
Приредил д-р Марко Китевски, Институт
за македонска литература, Скопје, 2001)*

По 93 години од првообјавата, македонските приказни на Спино Иванов, конечно, му се предочени на поширокиот читателски аудиторинум во Македонија. Како што е забележано на крајот од приказните, тие се запишувани во периодот од 1882 до 1902 година. За првпат се објавени во познатиот „Сборник за народни умотворенија наука и книжнина“, том XIX, Софија, 1908 година, под редакторската рака на Ефтим Спространов. „Со оваа книга сакаме на нашиот современ читател да му ги доближиме приказните од с. Црско запишани пред околу еден век“ - наведува д-р Марко Китевски во предговорот и објаснува дека иницијатор за да се запишат овие приказни бил токму Спространов.

Спино Иванов не ги запишувал приказните во текот на раскажувањето на информаторот, туку ги пишувал по сеќавање, а како што самиот тврдел, според сведоштвото на Спространов, ги запомнил уште од детството. Тоа би значело дека регистрирањето на овие народни приказни од страна на Иванов било повеќе пишувачка, отколку запишувачка работа. Имајќи го предвид ова, д-р Китевски потенцира во предговорот дека принципот на запишување на приказните кај Иванов во многу што е близок со оној на Марко Цепенков. Се соочуваме во оваа книга, значи, со еден (за)пишувач на приказни кој внел многу сопствени авторски (стилски) обележја во текстовите кои ги ставил на хартија и така им ги оставил како аманет на идните поколенија.

Книгата „Приказни од село Црско“ содржи предговор на приредувачот д-р Марко Китевски, предговор на Ефтим Спространов напишан по повод објавувањето на приказните во 1908 година, а по овој предговор следат сите 24 приказни на Спино Иванов објавени во софискиот „Сборник...“.

Во својот предговор, д-р Китевски му дава значајно место на Иванов во нашата литература. Тој истакнува дека Спино Иванов е еден од малкутемина македонски писатели од 19 век чии

записи се значајни за развојот на македонскиот литературен јазик и за македонската литература. Ги потенцираме овде квалификациите „писател“ и „македонска литература“. Китевски, значи, воопшто не мисли дека на Спиро Иванов треба да му се даде местото на обичен регистратор на народни приказни во рамките на историскиот развој на нашата литература. Напротив, определбата „писател“ имплицира дека станува збор за автор кој ги надградува фолклорните мотиви со сопствени стилски елементи, така што неговите приказни со многу особености излегуваат од рамките на народната книжевност и се доближуваат до она што се нарекува уметничка литература. Со оглед на ваквиот карактер на текстовите, сметаме дека нема да биде претенциозно ако се каже дека тие се некаде меѓу народната приказна и расказот како литературен жанр - нешто што многупати е потенцирано за запишувачката дејност на Марко Цепенков. Ваквата творечка постапка, секако, ја заслужува оваа преобјава во нашево литературно совремије.

Објавувајќи ги за првпат овие приказни во 1908 година, Спространов почувствувал потреба да ја појасни нивната генеза, односно да напише предговор кон текстовите. Покрај укажувањето дека приказните се редактирани од негова страна, Спространов укажува дека приказните се напишани на говорот од битолското село Црско. Во продолжение се наведуваат некои основни особености на јазикот на кој се запишани приказните.

Вкупно 24 приказни се нудат во оваа книга - онолку колку што и биле објавени во „Сборник...“ во 1908 година во Софија. Доминанта во нив се фантастичните елементи кои можат да се сретнат буквално на секоја страница. Издвојуваме само неколку колку за илустрација: животни што зборуваат, коњи со крилја, орлиште големо колку еден вол, реквизити со магиско дејство (прстен, кесе, јаболко, влакна од коњска грива, коњска узда, златна чаша...), персонификација (сонце, ум, к’смет), трансформација на ликовите (Арапин се претвора во самовила) итн. Во однос на сижето, Иванов раскажува со една сложена композициска структура каде деталите заземаат мошне значајно место. Погolem број од приказните завршуваат со поука во форма на пословица или поговорка, што е еден од карактеристичните елементи на народните приказни, како што е тоа случај и кај приказните на Марко Цепенков. Многу мотиви што се среќаваат во приказните на Спиро Иванов се познати и во други варијанти и во други народни приказни: продавање на душата на ѓаволот, односно потпишување договор со сатаната; оживување на јунак, на цар, на царска ќерка; тргнување во светот и барање среќа (к’смет); сиромашно момче се жени за царска ќерка; ривалството меѓу умот и к’сметот и други.

Приредувачот на оваа книга, д-р Марко Китевски, во предговорот ја елаборира врската меѓу (за)пишувачката постапка во приказните на Иванов од една и во приказните на Цепенков од

друга страна. „Многу нешто што е кажано за Марко Цепенков - вели Китевски - може да се однесува и на Спиро Иванов. И тој народните приказни ги запишувал многу подоцна откако ги слушал, и тој правел 'пиши па бриши', бидејќи ги запишувал онака како што самиот ги знаел, но и ги дотерувал како што сакал, па слично на Цепенков ги завршува со свои заклучоци или со народни пословици. И тој пишувајќи ги приказните всушност пишувал прозни состави издигнувајќи го на тој начин народното раскажување на едно повисоко ниво“.

Поголем број од приказните на Спиро Иванов се среќаваат како варијанти и во раскажувачкиот фонд на Марко Цепенков. Така, приказната „Мајка, син - јунак над јунаците и арапин“ како варијанта ја среќаваме и кај Цепенков со наслов „Неверна жена, син ѝ и неговиот крилат коњ“.¹ Исто така, варијанта на приказната „Ум имам, пари немам“ има и кај Цепенков и тоа со истиот наслов.² „Умот и крметот“ на Иванов е варијанта на „Умот и к'сметот“ на Цепенков.³ Слична е ситуацијата и со приказната „Кој ка ме земет за измеќар, пишман ка бидет, кој не ка ме земет, два пати пишман ка се сторит“ на Спиро Иванов и приказната „Полза од знаење, комар играње и свирење“ на Марко Цепенков.⁴

Една сосема бегла споредба меѓу овие приказни на Иванов и оние на Цепенков ги покажува нивните меѓусебни разликувачки, но и приближувачки елементи. Иванов, како што веќе истакнавме, знае и умее да го детализира раскажувањето, да го одолговлекува дејствието, да ги зумира настаните и карактерите. Цепенковото перо, пак, е поконцизно, покусо, без многу „ситници“, за секоја постапка на кој и да е лик (актант) се бара мотивацијата (елемент што кај Иванов често отсуствува), настаните се одвиваат брзо, без развлекување на нарацијата и, што е мошне значајно, кај Цепенков во голема мера се чувствува авторовото/ индивидуалното („...секое одење на даскал и од даскал идење...“; „...оти кучка ти мајка можит да те погубит...“; „За к'смет од момчето, дошле...“; „Не оти беше болно, де!“; „...турли бе турли писмо можеше да пиши...“ итн.). Меѓутоа, вакви и слични авторски/ индивидуални интервенции (коментари) среќаваме и во приказните на Спиро Иванов („Кога чиниш измет на гаолот ка чиниш и ако не сакаш, дур да преидеш мостот...“; „Чудо нечуено и невидено во светот“; „Умре коа да не бил никој пат на овај свет“; „Тој, будалата, пак се излага...“; „О

¹ Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, Приредил Кирил Пенушлиски, Македонска книга, 1989, Скопје, Кн. 1, стр. 293.

² Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, Приредил Кирил Пенушлиски, Македонска книга, 1989, Скопје, Кн. 3, стр. 81.

³ Исто, стр. 275.

⁴ Исто, стр. 187.

честити царе! Неа не моиш да ја земеш за жена, зашто до тамо имат сто години од и сто години да се враќаш. Двесте години никој чоек не может да живует на овој свет.“ итн.). Ваквата стилска обоеност на раскажувањето дава за право да се размислува во таа насока дека приказните на Иванов и приказните на Цепенков во одредена мера го „изневеруваат“ моделот на народната приказна и имаат амбиција да му се доближат на литературно-уметничкиот нараторски модел. Токму затоа, за Спиро Иванов, како и за Марко Цепенков, може да се зборува повеќе како за писател, отколку како за обичен запишувач на македонски народни приказни. Токму затоа и д-р Китевски зборува за „писател“ и за „литература“ кога ги елаборира приказните на Спиро Иванов.

Во предговорот кон приказните, Е. Спространов вели дека покрај објавените, Спиро Иванов знаел и многу други приказни. „Тој помни уште - додава Спространов во предговорот - и мисли да ги изложи во книга и преостанатите коишто се, исто така, интересни и важни како и овие што следуваат“. За жал, барем досега, македонската литературна историографија не успеа да најде никаква трага од другите приказни на овој македонски деец од крајот на 19 и почетокот на 20 век. Со овој податок стануваме свесни за тоа дека сме посиромашни барем за неколку стотици страници испишани од чудесната мајсторска рака на Спиро Иванов.

Сепак, за среќа, ние имаме барем дел од приказните кои Иванов ги помнел од детството, а кои ги запишал во поодминатите години од својот животен век. Нив ни ги направи поблиски и поприемливи приредувачот д-р Марко Китевски во „Приказни од село Црско“. Тоа е книга која нуди 24 бисери од наследеното македонско фолклорно богатство. Нивното читање е како „сто години одење, сто години враќање“. Кој ќе ги прочита, пишман ќе биде, кој не ќе ги прочита, два пати пишман ќе се стори!